

Ζαν Πολ Σαρτρ (Jean-Paul Sartre)

Ο εγκαταλειμμένος άνθρωπος

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο Σαρτρ (1905-1980) είναι από τους μεγαλύτερους στοχαστές του καιρού μας και ένας από τους κύριους εκπροσώπους του υπαρξισμού. Ο **υπαρξισμός** ανήκει στις φιλοσοφίες του ανθρώπου και αποτελεί αντίδραση στη φιλοσοφία της λογικής και των αφηρημένων ιδεών. Αντικείμενό του είναι η ανθρώπινη ύπαρξη στη συγκεκριμένη της πραγματικότητα, δηλαδή στην αδιάκοπη στράτευση της μέσα στην κοινωνική ζωή. Γιατί ο άνθρωπος για το Σαρτρ, είναι πρώτα μια «ύπαρξη» ριγμένη στον κόσμο τελείως παράλογα, εγκαταλειμμένη, στερημένη από κάθε σημασία και «καταδικασμένη» σε απόλυτη ελευθερία. Τη σημασία, το νόημα, την υπόσταση (ουσία) στην ύπαρξή του θα τη δώσει ο ίδιος ο άνθρωπος με τις πράξεις του και με τις ελεύθερες επιλογές του.

Το έργο του “**Ο υπαρξισμός είναι ένας ανθρωπισμός**” (απ' όπου και το απόσπασμα) είναι μια διάλεξη που έδωσε ο Σαρτρ το 1946, για να εξηγήσει τις βασικές θέσεις του υπαρξισμού.

Ο άνθρωπος είναι «εγκαταλειμμένος», αφημένος στη δική του πρωτοβουλία. Για να σας δώσω ένα παράδειγμα, που θα σας επιτρέψει να καταλάβετε καλύτερα την «εγκατάλειψη» θ' αναφέρω την περίπτωση ενός απ' τους μαθητές μου, που ήρθε να με βρει κάτω από τις ακόλουθες συνθήκες. Ο πατέρας του είχε τσακωθεί με τη μητέρα του και μάλιστα έδειχνε πως είχε κλίση να γίνει συνεργάτης των Γερμανών· ο μεγαλύτερος αδελφός του είχε σκοτωθεί στη γερμανική επίθεση του 1940 κι αυτός ο νέος, με κάπως πρωτόγονα συναισθήματα αλλά και περίσσια γενναιοψυχία, επιθυμούσε να εκδικηθεί τον θάνατό του. Η μητέρα του ζούσε μαζί του, πολύ στενοχωρημένη από την ημι-προδοσία του πατέρα του και τον χαμό του πρωτότοκου γιου της, και δεν έβρισκε παρηγοριά παρά σ' αυτόν τον μικρότερο.

Ένα παράδειγμα

Τη στιγμή εκείνη, λοιπόν, ο νεαρός έπρεπε να διαλέξει: ή να φύγει στην Αγγλία και να προσχωρήσει στις [Ελεύθερες Γαλλικές Δυνάμεις*](#) —δηλαδή να εγκαταλείψει τη μητέρα του— ή να παραμείνει κοντά στη μητέρα του και να τη βοηθήσει να ζήσει. Είχε απόλυτα συνειδητοποιήσει πως αυτή η γυναίκα δεν ζούσε παρά χάρη στην παρουσία του και πως η εξαφάνισή του —και ίσως ο θάνατός του— θα την εβύθιζαν στην απελπισία. Ήξερε ακόμα πως στο βάθος, συγκεκριμένα, κάθε πράξη που έκανε απέναντι στη μητέρα του είχε το αντίκρουσμά της, με την έννοια πως την βοηθούσε να ζήσει, ενώ κάθε πράξη που θα έκανε για να φύγει και να πολεμήσει ήταν διφορούμενη, αμφίβολης αποτελεσματικότητας, μπορούσε κάλλιστα να χαθεί στις άμμους και να μη χρησιμέψει σε τίποτα. Για παράδειγμα: φεύγοντας για την Αγγλία, μπορούσε να συλληφθεί και να κλειστεί επ' αόριστο σ' ένα ισπανικό στρατόπεδο, καθώς θα περνούσε απ' την Ισπανία· μπορούσε πάλι να φτάσει κάποτε στην Αγγλία ή στο Αλγέρι κι εκεί να τον ρίξουν σε κανένα γραφείο να μουντζουρώνει χαρτιά.

Δύο τύποι ηθικής

Βρισκόταν, κατά συνέπεια, απέναντι σε δύο τύπους δράσης πολύ διαφορετικούς: η μια ήταν συγκεκριμένη, άμεση, αλλά δεν απευθυνόταν παρά σε ένα μόνον άτομο· η άλλη, που απευθυνόταν σ' ένα πολύ ευρύτερο σύνολο, σε μια

εθνικήν ολότητα, ήταν απ' αυτόν ακριβώς τον προσανατολισμό της διφορούμενη και μπορούσε να διακοπεί στα μισά του δρόμου. Ταυτόχρονα, εδίσταζε ανάμεσα σε δύο τύπους ηθικής. Απ' τη μια μεριά, είχε να κάνει με μian ηθική της συμπάθειας, της ατομικής αφοσίωσης· απ' την άλλη, αντιμετώπιζε μian πολύ ευρύτερη ηθική αλλά πολύ αμφισβητήσιμης αποτελεσματικότητας.

Το χριστιανικό δόγμα

Έπρεπε να διαλέξει ανάμεσα στις δύο. Ποιος μπορούσε να τον βοηθήσει να διαλέξει; Το χριστιανικό δόγμα; Όχι. Το χριστιανικό δόγμα λέει: έσο φιλάνθρωπος, αγάπα τον πλησίον σου, θυσίασε τον εαυτό σου στους άλλους, διάλεξε τον πιο τραχύ δρόμο, κτλ., κτλ. Ποιος, όμως, είναι ο πιο τραχύς δρόμος; Ποιον πρέπει ν' αγαπάμε «ως αδελφόν», τον συμμαχητή μας ή την μητέρα μας; Τι είναι πιο ωφέλιμο, η αόριστη συμμετοχή στις πολεμικές επιχειρήσεις ενός συνόλου ή η συγκεκριμένη βοήθεια σ' ένα συγκεκριμένο ον για να ζήσει; Ποιος μπορεί ν' αποφασίσει απ' τα πριν γι' αυτά; Κανένας. Καμιά γραπτή ηθική δεν μπορεί να πει με βεβαιότητα το ένα ή το άλλο.

Η [καντιανή ηθική](#)* λέει: μη χρησιμοποιείτε ποτέ τους άλλους σαν μέσα, αλλά σαν σκοπό. Πάει καλά: αν παραμείνω κοντά στη μητέρα μου, θα της φερθώ σαν να ήταν σκοπός και όχι μέσο, αλλά, απ' αυτό το ίδιο το γεγονός κινδυνεύω να χρησιμοποιήσω σαν μέσο αυτούς που πολεμάνε γύρω μου· και αντίστροφα, αν πάω κι εγώ να πολεμήσω, θα φερθώ στους συμμαχητές μου σαν να ήταν σκοπός, ενώ κινδυνεύω έτσι να χρησιμοποιήσω τη μητέρα μου σαν μέσο.

Αξία και συναίσθημα

Αν οι αξίες είναι αόριστες, κι αν είναι πάρα πολύ πλατιές για τη συγκεκριμένη περίπτωση που εξετάζουμε, δεν μας μένει παρά να εμπιστευθούμε το ένστικτό μας. Αυτό ακριβώς προσπάθησε να κάνει κι ο νεαρός· κι όταν τον είδα, έλεγε: στο βάθος, αυτό που έχει σημασία είναι το συναίσθημα· θα έπρεπε να διαλέξω αυτό που με σπρώχνει αληθινά προς κάποια κατεύθυνση.

Αν αισθάνομαι πως αγαπάω αρκετά τη μητέρα μου για να θυσιάσω προς χάρη της όλα τ' άλλα —την επιθυμία μου για εκδίκηση, την επιθυμία μου για δράση, την επιθυμία μου για περιπέτειες— μένω κοντά της. Αν, αντίθετα, αισθάνομαι πως η αγάπη για τη μητέρα μου δεν είναι αρκετή, τότε φεύγω. Πώς, όμως, να καθορίσει κανείς την αξία ενός συναισθήματος. Τι έδινε αξία στο συναίσθημά του για τη μητέρα του; Το γεγονός ακριβώς ότι έμενε για χάρη της. Μπορώ να πω: αγαπάω αρκετά τον τάδε φίλο μου για να του θυσιάσω το δεινά ποσό χρημάτων· δεν μπορώ να το πω σ' αλήθεια παρά μόνον αν το 'χω κιόλας κάνει. Μπορώ να πω: αγαπάω αρκετά τη μητέρα μου ώστε να μείνω, αν έχω ήδη μείνει κοντά της. Δεν μπορώ να καθορίσω την αξία αυτής της αφοσίωσης, παρά μόνο αν έχω κάνει μια πράξη που να την επικυρώνει και να την προσδιορίζει. Καθώς, όμως, εγώ ζητάω από αυτή την αφοσίωση να δικαιολογήσει την πράξη μου, παρασύρομαι σ' ένα φαύλο κύκλο.

Το συναίσθημα οικοδομείται με τις πράξεις μας

Άλλωστε ο [Αντρέ Ζιντ](#)* είπε, πολύ σωστά, πως ένα συναίσθημα που υποκρινόμαστε ή ένα συναίσθημα που ζούμε σαν βίωμα είναι δυο πράγματα σχεδόν αδιαχώριστα: το ν' αποφασίσω πως αγαπάω τη μητέρα μου μένοντας κοντά της ή να παίξω θέατρο μ' αποτέλεσμα να φαίνεται πως μένω για τη μητέρα μου, είναι λιγάκι το ίδιο πράγμα. Μ' άλλα λόγια: το συναίσθημα οικοδομείται με τις πράξεις που κάνουμε· άρα, δεν μπορώ να το συμβουλευθώ και να το

χρησιμοποιήσω σαν οδηγό. Αυτό σημαίνει πως δεν μπορώ ούτε ν' αναζητήσω μέσα μου την αυθεντική διάθεση που θα με σπρώξει να δράσω, ούτε και να ζητήσω από μίαν έτοιμη ηθική έννοιες που θα μου επιτρέψουν να δράσω.

Εκλογή και δέσμευση

Θα μου πείτε: πήγε τουλάχιστον σ' έναν καθηγητή για να του ζητήσει συμβουλή: Αν, όμως, πάτε να ζητήσετε συμβουλή σ' έναν ιερέα, για παράδειγμα, έχετε ήδη διαλέξει αυτόν τον ιερέα κι όχι άλλον, ξέρατε ήδη στο βάθος, κατά το μάλλον ή ήττον, αυτό που θα συμβούλευε. Μ' άλλα λόγια: διαλέγοντας τον σύμβουλο, σημαίνει και πάλι πως δεσμεύετε τον εαυτό σας. Η απόδειξη είναι πως, αν σας ρωτήσουν κι είσαστε χριστιανός, αμέσως θα πείτε: πηγαίνετε να συμβουλευθείτε έναν ιερέα.

Αλλά υπάρχουν ιερείς που συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς, ιερείς που περίμεναν να δουν κατά πού θα κλίνει η πλάστιγγα και ιερείς που πήραν μέρος στην Αντίσταση. Ποιον να διαλέξει κανείς; Κι αν ο νεαρός διαλέξει έναν ιερέα που ανήκε στην Αντίσταση, ή, αντίθετα έναν συνεργάτη των Γερμανών, έχει κιόλας αποφασίσει το είδος συμβουλής που θα του δοθεί.

Δεν υπάρχει γενική ηθική

Έτσι, καθώς ήρθε να βρει εμένα, ήξερε την απάντηση που θα του έδινα και δεν είχα παρά μίαν απάντηση να του δώσω: είσαστε ελεύθερος, διαλέχτε μόνος σας, δηλαδή εφεύρετε. Καμιά γενική ηθική δεν μπορεί να υποδείξει τι πρέπει να γίνει: δεν υπάρχουν «σημάδια» στον κόσμο. Οι καθολικοί θα απαντήσουν: μα υπάρχουν «σημάδια». Ας το δεχθούμε· πάντως, εγώ διαλέγω το νόημα που θα τους δώσω.

μετάφραση: Κώστας Σταματίου

Ελεύθερες Γαλλικές Δυνάμεις: οι αντιστασιακές γαλλικές δυνάμεις του Στρατηγού Ντε Γκολ.

καντιανή ηθική: η ηθική που προβάλλει ο Γερμανός φιλόσοφος **Εμμ. Καντ** (1724-1804) και που έχει ως κύριο γνώρισμα την «κατηγορική προσταγή», δηλαδή το αξίωμα: «Πράττε έτσι, ώστε η κάθε πράξη σου να μπορεί να γίνει καθολική νομοθεσία».

Αντρέ Ζιντ (1869-1951): από τους σημαντικότερους Γάλλους μυθιστοριογράφους.

ΘΕΜΑ 4

Η «εγκατάλειψη» του ανθρώπου στον κόσμο, κατά τον υπαρξισμό του Σαρτρ, έχει ως συνέπεια την απόλυτη ελευθερία του ανθρώπου, ο οποίος έτσι αναγκάζεται να διαλέγει εντελώς μόνος του την κάθε πράξη του. Ο άνθρωπος, επομένως, είναι απόλυτα ελεύθερος και γι' αυτό και απόλυτα υπεύθυνος. Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με το σκεπτικό αυτό; Γράψτε τις σκέψεις σας σε ένα άρθρο που θα δημοσιευτεί στην ιστοσελίδα δημοσιογραφίας του Λυκείου σας. (350-400 λέξεις) **(Μονάδες 30)**